

TRADICIÓN MANUSCRITA E DIVULGACIÓN IMPRESA DO *COLOQUIO EN COPLAS GALEGAS* CONSIDERACIÓNS Á LUZ DO AUTÓGRAFO ORIXINAL

Henrique Monteagudo

Instituto da Lingua Galega (USC/Consello da Cultura Galega)

O texto de que imos tratar, coñecido entre outros cos títulos *Coloquio de los 24 Gallegos Rústicos*, *Colección de voces y frases gallegas* ou *Coloquio en mil duascenas coplas galegas*, é un dos escritos saídos da pena de Martín Sarmiento que máis interese ten suscitado, cando menos entre os eruditos galegos. Ese interese estéase en motivos poderosos: deixando á parte o valor da propia peza, trátase dunha das escasas tentativas de escrita en galego xurdidas no século XVIII, recolle un caudal léxico dunha riqueza abraiante, e ofrece novas extraordinariamente curiosas sobre a vida e a cultura da Galicia e do Madrid coetáneos. O *Coloquio* deu azo para que Sarmiento elaborase un avultado *Glosario* ou *Comento* (empregaremos indistintamente unha ou outra denominación), que constitúe o primeiro estudio filolóxico sobre o idioma galego, con dous ou tres séculos de atraso con respecto a outros romances, *filoloxizados* no Renacemento. O *Comento* abondaría por si só para consagrar Sarmiento como un lingüista garridamente dotado, pois constitúe un exercicio excepcional de acopio de materiais, un despregue abraiante de erudición, un brillante alarde de finura crítica e de intuición explicativa, unha proeza de vangardismo na concepción e no método.

O *Coloquio* é probablemente o texto sarmentino que gozou de maior fortuna editorial, cando menos a partir dos mediados do século XIX (o Sarmiento que interesou á España de fins do s. XVIII é outro: o da *Carqueixa* e o *Semanario Erudito*). Sen contar coas que apareceron no corrente ano de 2002 en que se dedicou a Sarmiento o Día das Letras Galegas, cóntanse ata un total de seis as edicións completas, a primeira aparecida en 1859 e a sexta en 1995. As de maiores pretensións filolóxicas, traídas a lume da man de José Luís Pensado¹ e Ramón Mariño² foron arranxadas a partir do cotexo de copias e recopias do orixinal, que se daba por perdido. Estes editores tamén ignoraban o paradoiro do traslado contido na Colección Medina-Sidonia, copia directa dos orixinais do autor, e da que depende unha boa parte da tradición posterior, en particular a coñecida como Colección Dávila, que se convertería na fonte principal para o coñecemento de Sarmiento desde a metade do século antepasado, e da que tamén bebeu abundantemente Pensado para as súas edicións.

Como é sabido, desde mediados do século XIX os estudiosos de Sarmiento extraviaron a pista da Colección Medina-Sidonia, e o mesmo J. L. Pensado, o máis avezado

coñecedor e constante estudioso dos fondos sarmentinos, dábaa por perdida. No marco do Proxecto Sarmiento recentemente posto en marcha polo Consello da Cultura Galega, e seguindo a pista fornecida polo profesor José Santos Puerto³, a comezos do ano en curso a Colección Medina-Sidonia, que se achaba precisamente no Arquivo Ducal de Sanlúcar de Barrameda, foi consultada e reproducida mediante fotografía dixital, previa autorización de Dona Luísa Isabel Álvarez de Toledo, actual Duquesa de Medina-Sidonia. Este foi un primeiro paso, moi importante, de aproximación ó orixinal do *Coloquio* e do resto dos escritos sarmentinos⁴.

Moi pouco despois, e no marco das tarefas preliminares do mesmo proxecto, axudado por un golpe de vento propicio da sempre impredecible fortuna (a mesma veleidosa e cruel fortuna que un mes máis tarde nos arrebataría ó chorado amigo Carlos Casares, principal inspirador do Proxecto Sarmiento), o autor destas liñas localizou o orixinal autógrafo da obra. O achado deste e da súa copia directa e principal convida, obviamente, a unha revisión das edicións anteriores de cara á preparación dunha edición crítica. O presente contributo, que se complementa con outro de aparición simultánea⁵, constitúe un avance dese labor previo de revista que precede á edición crítica que agardamos poder ofrecer en datas próximas. Entrementes, pódese consultar as edicións do *Coloquio* que xa demos ó prelo, unha de intención divulgativa⁶, e a outra facsímile do autógrafo⁷.

1. Eclipse dun autógrafo: os textos e os rótulos

Como é sabido, o noso sabio deixou incompletos tanto o *Coloquio* coma o *Glosario* e non lles deu un título definitivo. Comezaremos por referirnos de pasada a este asunto, sobre o que argumentamos máis de vagar no traballo a que máis arriba nos referimos. Pero antes, é obrigado detallar as pezas textuais que compoñen o conxunto:

1.- Unha carta remisoría ó Padre Francisco de Rávago, confesor de Fernando VI, datada a 14 de xaneiro de 1751, en que Sarmiento se refire ó *Coloquio* e ó que naquela altura levaba redactado do *Glossario*, o escolio das 13 primeiras coplas. Esta epístola constitúe unha especie de presentación do traballo.

2.-O *Coloquio* propiamente dito, que se alonga en 1200 coplas, e que vai precedido dun breve prefacio do autor e unha táboa con 25 *dramatis personae*. Segundo a información do propio Sarmiento, o *Coloquio* compoñeríase contra os finais de 1746, pero temos argumentos para sospeitar que polo menos a parte final se compuxo despois de outubro de 1747.

3.-O *Glossario* ou *Comento*, que chegou á copla 195, e que foi redactado saltuariamente desde polo menos fins de 1750 (probablemente antes) ata polo menos 1770, nas seguintes fases: a primeira, c. 1750, que corresponde á glosa das trece primeiras coplas; a segunda, desde 1751 a maio de 1753, cando se escribe o comentario das coplas catorce a trinta; a terceira, que se abre en agosto de 1761 (nese mes realiza a eséxese das coplas

31 a 40) e que se pecha antes de novembro de 1767, en que o escolio avanza ata a copla setenta; a cuarta e última, para datar a cal só podemos apoiarnos en que a glosa da copla 146 foi escrita en 1770⁸.

Os versos do *Coloquio* están encabezados polo rótulo “COLOQUIO de 24 Gallegos Rústicos”, pero o prefacio que os precede aparece baixo un epígrafe que comeza coas palabras “Colección de muchas Palabras, Vozes y Frases Gallegas”. Contra o que puidera parecer a primeira vista, esta segunda rúbrica moi probablemente se refire só ó *Coloquio*, e non ó conxunto do *Coloquio* e mailo *Comento*. O organizador da Colección Medina-Sindonia (da que falaremos axiña) retomouna e reformulouna, titulando ese conxunto do seguinte xeito: *Colección de voces y frases gallegas en coplas y un glosario de dichas voces* (C. M.-S., vol. III, fols. 1r-448v). No *Índice* e a *Chronología* desta Colección⁹, aparecen variacións sobre esta rúbrica, igual que acontece coas copias realizadas a partir dela, que tenden a amplificala. O único editor do *Coloquio* e o *Glossario* xuntos, José Luís Pensado, intitoulou globalmente *Colección de voces y frases gallegas*¹⁰, aplicando ó conxunto unha rúbrica inicialmente concibida para a primeira peza.

A verdade é que, como de contado veremos, dada a pouca clareza do autor e dos copistas, cada editor optou por un título distinto. O mesmo fixo o responsable da encadernación do orixinal autógrafo de que máis adiante falaremos, co resultado de que o contido real do códice ficou velado, e o manuscrito pasou desapercibido para os estudiosos: *Glosario en que se trata del origen, antigüedad, etimologías y esplendor de la Lengua Gallega*. Pola nosa banda, adoptamos o rótulo *Coloquio en 1.200 coplas galegas* (ou máis brevemente, *Coloquio en coplas galegas*) para o primeiro texto, *Glossario* ou *Comento* para o segundo, e *Colección de voces galegas en coplas, cun glosario* para o conxunto. Noutro lugar achegamos pormenorizadamente argumentos a nosa escolla, que non imos reiterar aquí (Monteagudo, *art. cit.*). No presente traballo, referirémonos ó primeiro como *Coloquio* ou *Coplas*, ó segundo como *Glossario* ou *Comento*, e ó conxunto como *Colección*.

2. O texto emerxente: noticia do orixinal

No prólogo á súa edición da *Colección*, J. L. Pensado afirma: “El objeto de nuestra edición es alcanzar un texto lo bastante depurado de los descuidos de los copistas que siempre son muy abundantes dada la dimensión de la obra de Sarmiento. Todo sería bien fácil si hubiésemos tenido la fortuna de dar con el original de Sarmiento; pero a pesar de nuestras múltiples gestiones nos ha sido imposible” (Sarmiento 1970, 67). Nunca chegou a sospeitar o benemérito sarmentista que o cobizado orixinal se custodiaba exactamente no mesmo edificio onde el mesmo pescudara, e aínda había pescudar, durante anos e infatigablemente, escritos de Sarmiento: a Biblioteca Nacional de Madrid (ms. 18.777). Existen razóns de peso para xustificar o feito, outramente sorprendente, de que o profesor de Salamanca non dese co noso códice. Sinalemos algunhas: (1) Non existí-

an noticias anteriores deste que puidesen dar a mínima pista do seu paradiro; (2) Os fondos manuscritos da Biblioteca Nacional estaban (estano aínda hoxe) pendentes dunha catalogación sistemática e nas debidas condicións; (3) O título que se lle asignou ó códice no momento da súa encadernación é, como dixemos, despiñante: *Glosario en que se trata del origen, antigüedad, etimologías y esplendor de la lengua gallega. Trabajado por Fr. Martín Sarmiento, beneditino entre 1745 y 1762.*

Este título figura na portada dun volume en papel, encadernado en pel, que mide aproximadamente 25 x 17 cms, e que contén un total de 560 páxinas de texto manuscrito, distribuídas do seguinte xeito: de primeiras, unha portada coa rúbrica que acabamos de reproducir; ó inicio, seis páxinas sen numeración orixinal (aínda que unha man posterior as numerou a lapis en romanos do I ó VI); a seguir, outras 64 páxinas numeradas en cifras arábicas (1-64); e por último, 490 páxinas máis, cunha numeración independente ás anteriores, tamén en cifras arábicas (1-490). Tanto a portada coma a encadernación foron realizadas contra mediados do século XIX, se non máis tarde; isto é, en data moi posterior á redacción dos textos. As seis primeiras páxinas conteñen a carta remisoria do *Coloquio* a Francisco de Rávago, rubricada da man de Martín Sarmiento; as 64 páxinas seguintes conteñen o prefacio e o texto das *Coplas*; as últimas 490 o texto do *Comento*, todo isto sen rubricar (o cal é firme indicio de que o autor deixou incompleta a obra). En definitiva, trátase do orixinal autógrafo do texto que nos interesa, como logo teremos ocasión de demostrar.

Non será impropio explicar, en poucas palabras, como chegamos á localización desta peza senlleira da nosa historia lingüística. O relato comeza coa posta en marcha do ‘Proxecto Sarmiento’ de edición das obras do noso sabio, de que xa falamos máis arriba. Perante a constatación das grandes lagoas canto ó coñecemento dos fondos sarmentinos existentes en arquivos e bibliotecas de toda a península, tomouse a decisión de emprender, como inescusable labor preliminar, un inventario deses fondos. A tarefa iniciouse xustamente na Biblioteca Nacional de Madrid, que sabiamos tan rica neles como insuficientemente pescudada. Como guía para internarnos nos procelosos mares dos seus fondos manuscritos, seguimos a *Bibliografía de autores españoles del siglo XVIII*, repertorio excelente aínda coas súas pequenas chatas e imprecisións¹¹. Alí, no apartado correspondente a M. Sarmiento, atópanse rótulos tan xenéricos como “Obras varias” (ms. 7170) ou “Papeles históricos y literarios” (ms. 5551), que reclamaban unha revisión minuciosa dos seus contidos. E tamén se atopan títulos coma *Glosario en que se trata del origen, antigüedad, etimologías y esplendor de la lengua gallega* que chaman a atención de calquera coñecedor, mesmo superficial, da obra filolóxica do noso erudito. É de sinalar que na bibliografía de Aguilar Piñal este escrito, contrariamente co que acontece con outros (tal *La Educacion de la Juventud* ou o *Catálogo de los pliegos*), non vén rexistrado como autógrafo.

¿Como podemos estar seguros de que nos atopamos fronte a un autógrafo, e precisamente o orixinal, e non unha copia da man do propio autor? Canto ó primeiro, a res-

posta é moi sinxela: a letra é inequivocamente a de Sarmiento, que escribía con caligrafía moi característica, clara e doadamente lexible. Coidamos escusado desenvolver un estudio paleográfico detallado, pois a letra é recoñecible como do autor cun simple cotexo cun autógrafo indubitado da mesma época (véxase ilustracións 1 e 2). Nótense as peculiaridades na forma do <h>, <b>, <d>, <f> e <p>; do <l> a inicio de palabra, do <ll>, do <j> e do <r>. Canto a que sexa o orixinal, coidamos que existen argumentos que despexan calquera dúbida.

a) Na copia da Colección Medina-Sidonia o responsable desta anota a extensión do orixinal, 70 pregos, indicando que “las Coplas son 1.200, pero el Glosario ò Comento se quedò en la 197”. En efecto, o noso códice remata na glosa da copla 197. Por parte, tendo en conta que, como veremos de contado, o autor precisa noutro lugar que o formato é en cuarto, e que un prego en cuarto dá oito páxinas, resulta que 70 pregos fan 560 páxinas, exactamente as que ten o noso códice.

b) Na carta remisoria a Francisco de Rávago (14/1/1751), o propio autor di: “Remito a V. S^a incluso esos 15 pliegos de Marquilla, y de mi letra... Los 8 Pliegos contienen 1.200 Coplitas... Los 7 Pliegos restantes contienen vn ensayo de *Comento* o *Glosario* de todas las voces que se hallan en las 13 primeras Coplitas...”. Xa que logo, temos que as coplas enchían 64 páxinas, exactamente as que corresponden ó noso códice; mentres que, segundo o cómputo do autor, a explicación das 13 primeiras coplas ocuparía 56 páxinas; en realzade, no manuscrito as 56 primeiras páxinas conteñen a glosa das 12 (e non das 13) primeiras coplas, pero obviamente trátase dunha pequena imprecisión.

b) No final do comento da copla 30 (páxina 321 do ms.) o autor pon unha “Nota General” en que advirte: “Antes de el Mayo de 1753, yà avia escrito las 1200 Coplitas y estos 40 pliegos de *Glossario* sobre las 30 coplitas primeras. Desde entonzes asta hoy 7 Agosto de 1761 ha estado detenida esta obra” (*pro ms*; véxase ilustración nº 3). Os corenta pregos computan exactamente 320 páxinas, de maneira que a coincidencia co códice é completa. Tamén é moi notable o cambio na forma da letra entre o folio 320, escrito en maio de 1753, e o 321, escrito oito anos e tres meses despois (véxase ilustracións nº 2 e 3). É de notar a evolución que experimentou a letra neses anos, explicable se reparamos en que en 1753 o noso autor facía cincuenta e oito da súa idade, e en 1760 xa contaba con sesenta e cinco. En todo caso, as mudanzas entre a letra do primeiro ano e as do segundo son perfectamente comparables coas que detectamos noutros autógrafos indubitados do noso autor (véxase ilustracións nº 1 e 4).

c) No autógrafo do *Catálogo de los pliegos*, datado en novembro de 1767, no parágrafo correspondente ó traballo literario que realizara en 1747, Sarmiento apostila, referíndose ó *Comento*: “solo lleguè a la copla 70, y en eso ocupè 57 pliegos de Marquilla en 4°” (*pro ms*.). Atopamos aquí dúas indicacións relevantes sobre o formato: os pregos eran *de marquilla*, e en cuarto. Botando contas, isto situaríanos na páxina 456; pois ben, efectivamente no noso códice a glosa da copla 70 remata nesa páxina. A semellanza da letra

do manuscrito nesa altura e a do autógrafo do propio *Catálogo de los pliegos* é moi evidente (véxase ilustracións nº 5, 6 e 7). De feito, na páxina 451, onde remata o comentario da copla 65 e vai o da 66, xa é perceptible a alteración na letra do autor (nº 5). A partir de aquí e ata o final, a progresiva degradación desta é moi notable, e paralela á que observamos noutros autógrafos del (véxase ilustracións nº 8 e 9).

3. *Ida por volta. Breve nota sobre a historia do autógrafo*

Unha pregunta que asalta inmediatamente ó estudioso do escrito é: se en 1751 Sarmiento enviou a Rávago o texto das *Coplas* e do *Comento* das trece primeiras coplas, ¿como é que ese material está hoxe reunido co que aquel escribiu en datas posteriores? O propio autor nos dá a pista na carta remisoria a Rávago, onde lle di:

“Y siendo Constante *que* para ningun Castellano tienen atractivo alguno las Coplas, y que ninguno de ellos se interesa en el Origen de la Lengua Gallega, Claro està que solo à mí, ò à Xavier, u à otros Patriotas Curiosos de Pontevedra, podran servir de Algo los 15 pliegos dichos. Asi, hè de deber à V. S^a. que despues de auerlos repasado, y acaso si gustaren, y gustare, léído, se sirva devolvermelos, pues ya à V. S^a. no le podran seruir de cosa, y à mí, teniendolos a mano, acaso me excitaran el antojo de corregirlos y proseguirlos, quando mas enfadado estubiere de impertinencias extrañas, inútiles y desavridas.” (*pro ms.*; véxase ed. facsímile).

Coñécese que o confesor do rei accedeu á solicitude do frade e volveulle o texto, de maneira que este puido seguir co labor. Isto explica que hoxe estean reunidos no noso códice os materiais redactados antes de 1751, cos compostos despois desta data.

No tocante á historia do exemplar posterior ó pasamento do seu autor e dono, temos que confesar a nosa ignorancia. Nun momento e dun xeito que non podemos precisar, este pasou a mans do coñecido bibliófilo Pascual de Gayangos (1809-1897), que probablemente será o responsable da súa encadernación. Foi formando parte do fondo de Gayangos como o códice pasou a mans da Biblioteca Nacional de Madrid, onde repousou sen que ninguén o incomodase ata febreiro de 2002.

4. *O enxebrismo agurgullando. Correccións do texto do Coloquio*

Un dos aspectos máis interesantes desde o punto de vista lingüístico, do autógrafo, é que nos permite observar as correccións que o autor realizou sobre o texto, correccións que, obviamente, están apagadas no resto da tradición manuscrita. Destas, algunhas son pouco significativas: “e ~~toma~~ colle un refoigo” (18, 3); “no lado ~~dereito~~ esquerdo” (69, 3); “pois ~~n’avia~~ vento / faltaba” (312, 1); “nos ~~enterramentos~~ lutos” (368, 4); “~~na festa~~ no dia de Corpus” (531, 3); “~~gaitas~~ e pandeiros / frautas” (706, 4); “~~meternos~~ quixemos / entrar non” (747, 2), etc. (as palabras están riscadas no manuscrito).

Noutros casos, as correccións teñen un notable interese filolóxico, en particular, léxico, como mostrarán os casos seguintes: “do mal das ~~viròlas~~ vexigas” (109, 3); “~~Quan-~~

de Cando” (165, 4); “A reina ~~asoupada~~ [?] sen folgo” (174, 1); “tamén ~~lle encheron~~ ò atustullaron” (220, 3); “Arri~~eiro~~/ocheiro” (518, 4); “No ayre, ~~hum ha cousa~~ un tarin” (631, 1); “jamais; seica ~~creo - que val vinte reas~~ cuido que ten muito prezo” (637, 3-4); “Se val ~~vinte rãs~~ muitos cartos” (646, 1); “Garrafas ou ~~cantaras~~ sellas” (674, 3); “Què xarelas, ~~tristes~~[?] Lurpias” (739, 3); “cheiraba ~~en extremo~~ de preto” (740, 4); “~~e pedin~~ preguein por ele” (878, 3); “è postr^o ~~sombreiro~~ chapèò” (931, 4); “mais faltache ò ~~zelme~~ sisso” (1064, 3); “e ~~chuch~~ sugar os dedos” (1109, 2).

É certo que nuns poucos casos, Sarmiento corrixe unha forma ‘enxebre’ galega por outra (*zelme* | *sisso*; *chuchar* | *sugar*), e noutras a corrección é indiferente desde ese punto de vista (*val vinte reas* | *ten muito prezo*), pero en ocasións, trátase de ‘enxebriزار’ o texto, nun primeiro pulo daquela tendencia cara ó diferencialismo que tanta forza acabaría gañando no galego literario: *arriero* | *arrocheiro*, *creo* | *cuido*, *vinte rãs* | *muitos cartos*, *cantaras* | *sellas*, *en extremo* | *de preto*, *pedin* | *preguein*, *sombreiro* | *chapèò*. Nunha ocasión concreta, Sarmiento lembra unha palabra que, segundo el mesmo conta, lle oíra á súa cuñada María Magdalena de Ogando (a esposa de Francisco Xavier), e que deixara anotada nos cadernos do seu *Catálogo de voces y frases gallegas*, obra esta que é precisamente a fonte dunha boa parte do léxico do *Coloquio*: “*Atustullados*. Usólo mi cuñada hablando de barriles bien llenos y atestados, y acuérdome que en Samos llamaron al cascote y broza, *entullo*”¹².

5. Os prelos evitados. A tradición manuscrita

Como se sabe, das dúas pezas (*Coloquio* e *Comento*), que compoñen a que conviñemos en denominar *Colección*, a que tivo unha maior circulación, cando menos pola vía da prensa, foi a primeira. Canto á tradición manuscrita, é de supoñer que acontecesse algo similar, aínda que non podemos aseguralo con rotundidade, pois estamos lonxe de posuír unha visión completa dela. De feito, unha das primeiras sorpresas con que topa o filólogo que se achega a esta obra é a escasa atención que se ten prestado, mesmo por parte dos editores recentes, ó proceso de transmisión do texto¹³. Tendo en conta que carecemos dun debido estudio deste proceso, imos resumir o que sabemos del, para pasar a considerar a difusión impresa. De primeiras, hai que salientar que o *Coloquio* chegou a circular como peza autónoma, cousa que, ata onde sabemos, non aconteceu co *Comento*, que só foi divulgado como parte da *Colección*.

Coma o groso da produción sarmentina, o orixinal autógrafo da *Colección de voces y frases gallegas* (no noso estema aparece signado como *A*), que o autor debía gardar no seu arquivo particular, foi copiado para formar parte da Colección Medina-Sidonia (signado como *C* no noso estema), e a partir de aquí recopiado por unha banda para a Colección Dávila (*D* no estema), e pola outra para a Colección Los Heros (*E* no estema). Alén disto, máis ou menos polo tempo en que se comezou o traslado da Colección Medina-Sidonia (c. 1770), un tal Juan Álvarez Bañales subscribe unha transcripción do texto¹⁴ “en Madrid a 12 de setiembre de 1771”¹⁵; denominaremos este manuscrito como *B*. Este

manuscrito debeu de servir de base para outra copia realizada uns anos máis tarde, trasladada por un amanuense enxeñoso que engadiu 107 coplas ó final do *Coloquio*, por mor de completalo, e que prescindiu do *Comento*, substituíndoo por un breve glosario¹⁶. Isto é todo o que sabemos sobre a tradición manuscrita da peza durante o século XVIII. No século XIX, moi probablemente o texto seguiu a difundirse mediante copia manual da que é exemplo o códice *G*, a que máis adiante nos referiremos. Pero, como veremos, tamén pasou polos prelos, cando menos o *Coloquio*, en tres edicións completas.

5.1 A copia da Colección Medina-Sidonia (C)

Comezaremos por realizar unhas rápidas consideracións sobre a copia da Colección Medina-Sidonia (*C*). Ata onde puidemos apreciar, e tendo en conta que non tivemos vagar para realizar un cotexo pormenorizado, *C* é un traslado bastante fiel de *A*, aínda que na copia se apagaron algúns aspectos interesantes deste último. Ofrecemos en anexo a dúas columnas o texto das dez primeiras coplas de *A* e *C*, para que se poidan comparar nun golpe de vista. Por acaso, advírtese que o peculiar procedemento gráfico que Sarmiento ideou para sinalar a vocal elidida por encontro con outra vocal¹⁷, e que consistía en escribir a primeira por riba da liña correspondente, é substituído ora pola reposición da vocal, ora polo emprego do apóstrofe indicando a ausencia desta. Explicao o autor mesmo ó comezo do *Comento*: “*Que en Morrazo*.- por la synalefa, se debe escribir *quē* en *Morrazo*, y se debe leer *quên*, cerrada casi la boca para la *ê*. Escribe *quē* en, poniendo la *e* en lugar del comun apostrophe <'>, *qu'en*, para que se sepa què vocal se come ò se suprime.”

No trafego de *A* a *C* tamén se produciu un trastocamento moi notable no uso dos distintos tiles, o cal é relevante nos casos en que Sarmiento os empregaba para distinguir vocais medias abertas e pechadas. En nota ó comezo do *Glossario*, advirte: “<ò> con boca casi cerrada // <ó> con boca muy abierta // <ê> con boca casi cerrada // <é> con boca muy abierta”¹⁸. Ese trastocamento, que se suma ós erros que comete Sarmiento na atribución do timbre aberto ou pechado á vocal tónica media de palabras como *terrè*, *coèllos* ou *arroddè*s (algúns dos cales emendará no *Comento*¹⁹), será fonte de confusións. Xa o temía autor, como pon de manifesto na carta remitida a Rávago:

“No ay reglas de la Orthografia Gallega; [...] y porque quando escriuí las Coplitas no puse toda la atencion posible à la Orthografia y al proprio acento de cada voz, porque las pensaba, proferia y escribia *calamo disparante*, tube el cuidado de rectificar en el *Comento* la verdadera Orthografia y el proprio acento de cada voz, porque en cada voz ponía especial atencion. Por ese motivo no es facil que todo Gallego, y menos aun Castellano alguno, pueda hacer copia exacta de mis 15 pliegos”²⁰ (*pro ms.*, véxase ed. facsímile).

Pensado faise eco do asunto no prólogo da súa edición:

“Grave problema es el de la reproducción de los acentos ya que en muchos casos están evidentemente alterados, y en otros la reproducción de los mismos es tan ambigua que no se puede saber con certeza si se trata de un acento agudo o circunflejo”²¹.

A

1. No chàn qu^e en Morrázo,
chaman ôs Galêgos,
Chán de Parafita,
que chega ast^a ô Cé^o²².

2. Qu^e está nò camiño
que vay ao Ribeiro²³,
dendes Pontevedra
â Vila do Reyno.

3. A hum-ha Legoiña
camiño dereito
fay conta que sigues
ô rumbo surlesto.

4. Se sube en relanzo
por todo ô vieyro,
sên muita fadiga
nêm muyto tormento²⁴.

5. Axiña se chéga²⁵
aô chán que dixémos
e mais ê bem ancho
tod^o ô seu terrêo.

6. Alí corren Lebres,
è cazan coellos²⁶,
os homes nas festas,
dempois van vendêlos.

7. D^ealí d^eaque^l chán,
tan alto en extremo
se vè tod^aâ Vila
côs seus arrodeos.

8. Se vè ô mar bravo,
se vè ô mar quêdo,
de Ons e de Tambo,
as Ilhas ao Lexos.

9. Se ven Portonovo
è junto San Xenxo,
Marin e Combarro,
Lourido e Campêlo.

10. Se vên ô Castróve
è mais Montecêlo
tamen San Cybran,
è mais ô Castêlo.

C

1. No Chan que en Morrazo
chaman os Galegos
Chàn de Parafita
Què chega hasta o cêo.

2. Que está nò Camiño
que vay ao Ribeyro
Dendes Pontevedra
â vila do Reyno.

3. A hum-hà Legoiña
camiño dereyto
fay conta q^e sigues
O rumbo surlesto.

4. Se sube en relanzo
por todo o vieyro
sin muita fadiga
nim muito tormento.

5. Agiña se chega
ao chan que dixemos
e mais e ben ancho
tod' o seu terrêo.

6. Alí corren lebres,
e cazan coellos
os homes nas festas
dempois van vendêlos.

7. De alí daque^l chàn
tan alto en extremo
se vè toda A vila
cos seus arrodeos.

8. Se vè o mar bravo
se vè o mar quedo
de Ons è de Tambo
as Ilhas ao lejos.

9. Sè vèn Portonovo
è junto Sⁿ Xenxo
Marin è Conbarro
Lourido è Campêlo.

10. Se vên o Castrove
è mais Montecelo
tamen San Zibran
è mais o Castelo.

As dez primeiras coplas, en A e C.

Vexamos un par de exemplos máis, de distinto carácter ós anteriores, de erros de copia de *C*. Sarmiento pon na boca de dous dos seus personaxes cadansúa versión dun expresivo proverbio. Xepiño pónselle moito a Minguíña: “Sempre estas Mulleres / cantan por rodeos, / *fian por alfergas / e falan por cestos*?” (A 576), dito que os homes debían aplicar ás mulleres para burlarse da súa pretendida afección á latricar. A isto as mulleres podían retrucar como Minguíña fai a Xepe: “Mais todos os homes / queren, já sabemos, / *falar por alfergas, / atricar por cestos*” (A 589). O sentido parece abondo claro: xóga-se co contraste de significado do par *alfergas / cestos* opoñendo o tamaño minúsculo das primeiras coa amplitude dos segundos. Para un copista que ignorase o galego, a palabra *alferga* debía resultar descoñecida, e por tanto o sentido do proverbio enigmático. Así, o amanuense de *C* no primeiro caso leu *Alferxas* e no segundo *alferjas*, probablemente reinterpretando o galego *alfergas* como o castelán *alforjas*; a relación de contigüidade semántica de *alforjas* e *cestos* axudaría a esta errónea interpretación. Neste senso, é significativo o distinto comportamento de *C* e de *B*, pois o segundo, realizado por un copista galego, ofrece a forma correcta, *alfergas*²⁸.

Outro caso curioso de erro por reinterpretación do orixinal xorde un pouco máis adiante, cando, a falar de instrumentos musicais, dise: “Hums com^o asubíos / frautas ou punteiros; / outros como chifres, / è de buxo feitos” (A 814). Ó copista de *C* *punteiros* non lle debía soar a instrumento musical coñecido, e leu *Pandeiros*.

5.2. A recopia da Colección Dávila (*D*)

A Colección Medina-Sidonia foi a fonte de dúas (re)copias dos escritos sarmentinos: a Colección Dávila ou da Biblioteca Nacional de Madrid (*D*) e a Colección Los Heros ou da Real Academia de la Historia (*E*). Por razóns que non se explicitan, a última non foi tida en conta polos editores recentes, a pesar de que consta, por outros escritos, que é máis fiel á súa fonte cá primeira. Non imos considerala no presente traballo, aínda que nos reservamos a posibilidade de estudiala no futuro. A copia Dávila ten un interese especial, pois constitúe a fonte única da edición de López Peláez (véxase máis abaixo), e a máis importante para a de Pensado (citada máis arriba, e sobre a que volveremos). A dependencia de *D* a respecto de *C* faise evidente nos puntos que acabamos de indicar no parágrafo anterior: acentuación, *alferxas*, *pandeiros*. Pero, como era de esperar, deuse un paso máis na deturpación do texto orixinal. Vexamos un par de exemplos. Nas coplas 1048 e seguintes, Perucho, no medio dun aceso ditirambo do novo monarca, Fernando VI, fai referencia ó seu pacifismo, que o levara a derrogar un impopular *degredo* “que prender mandaba / todos os galegos / Dempois qu^e acabassen / de segar”, para seren enviados “à Guerra muy lexos, / atados con cordas / è espousas de ferro.” Nese contexto, Perucho describe as mañas que os soldados empregaban para capturar os malpocados segadores galegos, desenvolvendo unha serie de comparanzas coas diversas artes de pesca:

“Querian pescàlos
à todos arrèo,
cal se fossen peixes,
con seus estromentos.

De secada muitos,
con ferros rastreitos,
outros de sacàda,
è todos con cevo.

A húms de rapéta,
à outros aõ jeito;
outros aõ volante,
con ganchos de ferro.

Hums con canivelas
querian collélos,
con francadas, outros,
qu^e andassen señeiros.”
(A 1050-53)

Pois ben, este último verso, reproducido con pulcritude polo copista de *C* (“que andasen señeiros”), non foi correctamente interpretado polo (re)copiador de *D*, para quen o mundo mariñeiro debía ser alleo, e escribiu “que andan sen señeiros”²⁹ O contraste aquí co copista de *B* é moi notable, pois este reproduciu con exactitude o orixinal. O que quere dicir o texto é moi evidente para quen teña un pouco de familiaridade coa pesca no mar: por unha banda fálasenos de métodos para ‘mallar’ os segadores en grupos, coma as manchas de peixes; por outra banda, de métodos para pillalos de un en un, os que andaban ‘señeiros’, isto é, sós: a *francada* é un dos segundos³⁰. Provoca estupefacción a emenda de Pensado (en Sarmiento 1970, 149), que contradí a lección correcta dunha das dúas copias que manexa, o que lle dá azo para unhas conxecturas que frisan o disparate³¹. Asombra tamén que Mariño, sen dúbida nun aceno de acatamento á imponente autoridade do profesor de Salamanca, ignore tamén a lección correcta na copia que manexa (*F*) e siga os pasos daquel, e ata se mostra convencido de que as extravagantes conxecturas do ilustre sarmentista nicariense son “razoables” (Sarmiento 1995, 289 e n.).

Outro exemplo máis serviranos para pór de vulto como un pequeno descoido na copia pode provocar o ocultamento dun fenómeno lingüístico de grande relevancia. Significativamente, Sarmiento fai que cando os rapaces que interveñen no *Coloquio* profirán enunciados ou palabras castelás, falen con *gueada*. É sabido que el mesmo se lembraba das burlas que padecera por causa da *gueada* na súa mocidade, cando, galego-falante aínda, chegara a Castela³². Así, Perucho dinos que berraba polas rúas de Madrid “*Patuyâ, patuyâ | descalzo e famento | tuyâ apatuyâ, | ay zapatos viegos*.” (A 146) e chámalle *Arangués* a Aranjuez (A 157, 2)³³; Minguíña pola súa banda fala da *Porta de Guadalagára* (A 470, 3) e mais comenta que os *Corchetes do Demo* levan por mal nome ou alcuña *Los Alguazilegos* (A 514, 4). Pois ben, *C* reproduce os catro exemplos de *gueada*; *B* transcribiu o primeiro caso como *viejos* e o terceiro como *Guadalaxara*; *D* tamén esvara nestes dous casos, corrixindo para *viexos* e *Guadalaxara*³⁴. Finalmente, *F*, ademais de incorporar as outras dúas emendas, corrixiu o cuarto e último exemplo para *alguacilexos*, apagando case todo vestixio de *gueada*. É certo que só *F* eliminou case tódolos casos de *gueada*, pero o caso é que as copias de que beberon os editores modernos (*B*, *D* e *F*), deturparon *viegos* e *Guadalagara*, escurecendo o feito crucial de que os rapaces falan o castelán *sistematicamente* con *gueada*. A consulta de *A* ou *C* podería ter axudado a alu-

mar algunhas discusións sobre o controvertido asunto da *gueda* e a *gheada*³⁵. Canto a nós, a consulta da Copia Medina-Sidonia xa nos permitira reparar no asunto, como mostramos na edición que preparamos do *Coloquio* (citada máis arriba).

5.3. A copia de Álvarez Bañales (B) e a recopia do Museo de Pontevedra (F)

Como dixemos, coñecemos unha copia do texto realizada en vida do autor, a que denominamos *B*, e aparece subscrita por un tal Juan Álvarez Bañales “en Madrid a 12 de setiembre de 1771”. *B*, que en principio ofrece un testemuño de calidade por ser transcripción directa do orixinal, a final resulta ser unha copia un tanto deturpada, como mostran en particular os lapsus que a salfiren, e que apagan palabras e ás veces versos enteiro. Na presente panorámica procede tratar conxuntamente *B* e *F*, un manuscrito actualmente custodiado no Museo de Pontevedra, que recolle o *Coloquio* (non o *Comento*), ó que unha man anónima (probablemente a do propio responsable da copia) engadiu para ‘completalo’ 107 coplas apócrifas, e que ademais, no canto do extenso *Comento* do autor, ofrece un breve glosario, titulado “Explicación de algunos vocablos antiguos” (fols. 47v-50v)³⁶. Contra a suposición de Axeitos, que considera que o traslado se efectuou “ya muy entrado el siglo XIX”, as bibliotecarias do Museo de Pontevedra sitúano no século XVIII, o que en principio nos parece máis probable. Temos moi boas razóns para supoñer, con Mariño (Sarmiento 1995, 17), que *F* depende de xeito exclusivo, mediata ou inmediatamente, de *B*. É relativamente doado chegar a esta conclusión, gracias ós lapsus que antes sinalamos que caracterizan este último.

Ora, o copista de *F* (ou dalgún exemplar que mediaría entre este e *B*), moito máis coidadoso ca o seu predecesor, advertiu varias das omisións que este cometera, e decidiu reparalas mediante un calafateo, ás veces asisado, noutras ocasións decididamente inventivo. Con certeza, ese mesmo pulo corrector e creativo foi o que o levou a ‘completar’ a peza, á que como sabemos Sarmiento non dera cabo, deixándoa abrupta e definitivamente en suspenso. No cadro anexo, detallamos as omisións de *B* e os calafateos de *F* neses lugares. Ós exemplos aí aducidos de erros conxuntivos de *B* e *F*, poderían engadirse algunhas palabras concretas que apunta Mariño (Sarmiento 1995, 17), como a reinterpretación do substantivo “arrocheiros” (518,4) en “cocheiros”, só en *B* e *F*. Neste senso, é especialmente interesante a variante *memorias* (que probablemente se lería como oxítóna, *memoriás*, tal com grafa *F*), no canto de *memoriaes* do orixinal (reproducida como tal por *C* e *D*), onde albiscamos a forma común no galego falado do tempo para o plural das palabras agudas rematadas en *-al*.

5.4. A copia do autógrafo (G) de José Vicente Cousiño (?)

No Museo de Pontevedra consérvase outra copia, esta completa, do *Coloquio* e o *Comento*, datada en 17 de Noviembre de 1831, e realizada, segundo Filgueira, entre 1827 e esa data. A portada deste códice reza: *Recopilacion de muchas Palabras, voces y Frases de la*

*Lengua Gallega Del Rmo. Padre Sarmiento. Obra que dejó por concluir a causa de su fallecimiento. Esta Obra no ha salido à luz hasta ahora. Pontevedra 17 de Noviembre de 1831*³⁷. Esta copia ten tódolos visos de ser a base para a edición que realizaría en 1859 J. M. Pintos, o cal a convertería na intermediaria entre o autógrafo e esa mesma edición (véxase máis abaixo). Endebén, o eximio sarmentista que foi director do Museo de Pontevedra argumenta, con lóxica, que vista a data de nacemento de Pintos (1811), dificilmente este podería ser o responsable do traslado. Na contraportada do códice aparece unha nota asinada, segundo lectura (que el mesmo dá como dubidosa) do propio Filgueira, por “P. D. J. V. C.” Isto podería apuntar, tal como indica o estudioso, a José Vicente Cousiño, sobriño-neto de Sarmiento, hipótese que se estea na intensa actividade sarmentista dos Cousiño por volta da década dos vinte de 1800.

COPLA, VERSO	A	B	F
63, 2	amas de bon geito	<i>verso omitido</i>	amas de bon xeito ³⁸
287, 1-2	pousadas è leitos	<i>verso omitido</i>	<i>verso omitido</i>
390, 1-4	Doña Barbuliña brinquiño en extremo, Rosa Portuguesa collida no ceo.	Doña Barbuliña brinquiño en extremo <i>verso omitido</i> collida no ceo.	Doña Barbuliña <u>tam santa que creo</u> <u>se veu a Madride</u> <u>por horden do Ceo.</u> ³⁹
446, 4	tantas cousas foron as qu’ali fixeron	<i>verso omitido</i>	que non has entendo
535, 3	Sempre van diante da Vila, è por eso seguíase a <u>Vila</u> cô Ajuntamento	<i>verso omitido</i>	parecen os ditos
624, 4	se iba volvendo oras, à hum lado oras, à outro vento.	<i>verso omitido</i>	oras á outro eido. ⁴⁰
665, 4	que daban pancadas sen ley, nen concerto.	<i>verso omitido</i>	os Pobres Labregos.
671, 2	Hums bolos tan grandes com ^o un pan de mesto	como hum de mesto	como Pas centeos
685, 4/ 686, 1	E mais muitas tartas que seic ^a as fixeron as Monxas, andaban abondo, por certo. Pantrigos è roscas,	abondo pantrigos e roscas	abondo pantrigos e roscas ⁴¹
774, 3	Olla que estos Homes estan con desejo, que Xepiño conte outro algum suceso.	<i>verso omitido</i>	que lles conten logo
813, 2	Tiña tantas fachas, candéas, facheiros,	<i>verso omitido</i>	velas e facheiros ⁴²
937, 1	Qu ^e è justo, qu ^e è craro,	què è justo, que é	que é justo, que é ⁴³

Lapsus de B ó copiar A, e cotexo con F: F depende de B.

6. Do prelo a lume. Edicións do texto

Botaremos agora unha rápida ollada á tradición impresa, detallando as edicións completas e procurando sinalar as fontes manuscritas en que bebe cada unha delas. Para isto último, fixémonos nalgúns dos puntos clave que levamos comentado, nos cales a tradición manuscrita máis temperá presenta diverxencias. Por razóns obvias, prestaremos atención especial ás edicións publicadas no século XIX, que son as menos coñecidas, e non reiteraremos as observacións que se foron debullando no apartado anterior.

A primeira edición completa do *Coloquio*, sen a carta a Rávago nin o *Glossario*, débese a J. M. Pintos, que, como dixemos, a titulou *Recopilación de muchas palabras, voces y frases de la lengua gallega*⁴⁴. Aínda que estamos pendentes de realizar un cotexo entre esta edición e a copia *G* do Museo de Pontevedra, parece evidente que esta é a fonte do texto de Pintos. O manuscrito de que parte a edición de Pintos contiña ademais do *Coloquio*, tamén o *Comento*, pois nunha breve nota introductoria, o editor refírese ó “comento que sigue á los versos, en el cual [los lectores] podrán hallar grato recreo y muchas luces”. Pintos propúxose realizar unha modernización e regularización lingüísticas do texto, sobre todo no aspecto gráfico, con resultados desiguais, pois actuou de xeito pouco rigoroso e escasamente sistemático (pero téñase en conta que algunhas destas características poden ser herdadas de *G*). Así mesmo, son abundantes os erros de lectura e as grallas, e mesmo falta a copla 734 enteira. Fóra disto, sorprende da edición de Pintos a súa proximidade ó orixinal. A partir dos fenómenos que fomos sinalando nos apartados anteriores, descubrimos que o exemplar que manexou estaba claramente fóra do ramo *B/F* da tradición, pois non mostra rastro dos lapsus e conseguintes recreacións que caracterizan a esta, ademais de ofrecer formas como *arrocheiros* e *memoriaes*.

Pero, e isto é máis rechamante, Pintos tampouco depende de *D*, pois le *Guadalagara* onde este pon *Guadalaxara* (470), *alfergas* nas dúas ocasións que *D* trae *alferxas* (576 e 589) e *qu'andasen señeiros* onde *D* escribe *que andan sen señeiros* (1053). É verdade que *alfergas* podería responder a unha conxectura do editor (nós mesmos chegamos a esa solución antes de coñecer o autógrafo, canto máis Pintos que puido oír a expresión de viva voz), pero dificilmente este podería chegar a *Guadalaxara* e *andasen señeiros* a partir dun exemplar coas leccións de *D*. Máis abraiante aínda é descubrir que Pintos non depende tampouco do antecedente de *D*, ou sexa *C*, pois le correctamente “A bondo por certo / Pantrigos è roscas” (685/686) onde este último pon “Abondo pantrigos e roscas”, e dá *punteiros* onde este ofrece *pandeiros* (815). Coa debida cautela, pois temos pendente unha revisión coidadosa do texto desta edición e o seu cotexo con *G*, o devandito pode significar que este é un trasunto abondo fiel do autógrafo, e representa unha póla da tradición independente tanto de *B* coma de *C*. Á luz disto, diríase que os recentes editores críticos do *Coloquio* non estiveron moi atinados á hora de ignorar a edición do precursor pontevedrés.

A segunda edición completa do *Coloquio* (sen a carta remisiva), da que ata agora non se deran noticias, apareceu en 1886 como folletín do periódico *El Reparador* de Mondoñedo⁴⁵, dada a lume por man anónima. Se nos fiamos do que di, este editor descoñecía a edición realizada na Boa Vila vinteasete anos antes, pois ó final da copla 25 anota a rodapé. “Hasta aquí [...] lo leimos en el tercer tomo de la *Biblioteca Gallega*”⁴⁶. Nada mas hemos encontrado impreso, por mas que buscamos, de los manuscritos que conservamos de Fr. Martin Sarmiento.” Polo demais, segue *F* (ou máis probablemente, unha copia deste), pois coincide con este na práctica totalidade dos puntos que sinalamos antes (390, 624, 665, 671, 774, 813, 937, 1098⁴⁷) como característicos do ramo *B / F*, do que só difire en ler *pandeiros* onde estes ofrecen *punteiros* (815). Tamén, nalgún lugar en que *B* está lacunoso, o ‘calafeteo’ deste editor difire de *F*: “Comida é bebida / Pro largo vieiro / *Leaban uns burros / Medio borrallentos*” (297; en cursivas no texto). Así mesmo, ofrece numerosas variantes propias noutros lugares. O máis interesante desta edición é que inclúe o ‘suplemento’ acrescentado en *F*, o que a converte en príncipe deste. Por parte, o texto está inzado de erros, grallas e omisións: así, faltan as coplas 117, 235 e 1195-1201 e os versos 606, 2-4, e incluso sobran dous versos entre a copla 986 e 987. Non nos detemos na análise desta edición, que promete o seu descubridor, o mozo investigador Fernando Vázquez López, quen nos informou da súa existencia e amablemente nos cedeu unha copia do exemplar que posúe.

A terceira edición do *Coloquio* completo viu a lume nun libro arranxado polo biógrafo de Sarmiento, Antolín López Peláez⁴⁸, que nos dá a seguinte información básica sobre a súa fonte: “Está tomado de la copia que en el siglo pasado se hizo para el Sr. Franco Dávila: lo publicamos tal como nos lo envió el copiante, á quien encargamos la mayor fidelidad y exactitud”. A pesar do que aí se asegura, o texto que ofrece o futuro arcebispo de Tarragona está inzado de erros de lectura e de grallas. Con todo, sería a primeira edición de *D*, co que teríamos que xa no século XIX se editaron, mellor ou peor, a partir da lectura directa ou mediante copia, os testemuños máis importantes da tradición manuscrita do *Coloquio* (prescindindo da carta a Rávago e, por suposto, deixando fóra o *Comento*): A mediante *G* por Pintos, *F* por *El Reparador*, e *D* por López Peláez. Significativamente, a partir do primeiro, cada un dos editores ignorou o traballo do(s) anterior(es), feito este que apunta cara a unha difusión moi restrinxida das publicacións. Ese recomenzar unha e outra vez a partir de cero, no canto de construír sobre o xa realizado é un fenómeno característico dunha cultura que presenta un desenvolvemento anormal, e reproducirase en termos similares no século XX.

Como adiantamos ó inicio da presente contribución, a centuria pasada viu aparecer tres edicións do noso texto. A cuarta edición completa do *Coloquio* (incluíndo a carta a Rávago), a primeira que inclúe o *Glossario* e a máis importante ata hoxe é a publicada co título *Colección de voces y frases gallegas* por J. L. Pensado, responsable tamén do seu celmoso estudio introductorio e do útil aparello crítico e índices que a acompañan⁴⁹.

Edición rigorosa, como é propio do máis importante estudioso de Sarmiento, fundada no cotexo de *B* e *D*. Xa deixamos constancia dalgunhas observacións que se lle poden facer, tendo a man os antecedentes inmediato e mediato de *D*, isto é, *C* e *A*. A cuarta edición do *Coloquio* débese a X. L. Axeitos, que lle puxo o atinado título *As coplas galegas do P. Sarmiento*⁵⁰, baseada na de Pensado, pero concibida para o público amplo, para o cal se simplifica, regulariza e moderniza oportunamente a ortografía. A quinta edición do *Coloquio en 1.200 coplas galegas* débese a R. Mariño⁵¹, quen aproveita o manuscrito *F* e cotéxao coa edición de Pensado. Tendo en conta que *F* depende de *B* (salvo para o ‘suplemento’ apócrifo que, como no seu lugar deixamos indicado, xa fora editado previamente), e que *B* xa fora tido en conta por Pensado, o contributo real desta edición atópase fóra do texto propiamente dito, no estudio introductorio que a precede e as abundantes notas que a acompañan.

NOTAS

1. Sarmiento, M., *Colección de voces y frases gallegas* (ed. J. L. Pensado), Salamanca, Universidad, 1970.
2. Sarmiento, M., *Coloquio de vinte e catro galegos rústicos* (ed. R. Mariño Paz), Santiago, Consello da Cultura Galega, 1995.
3. Santos Puerto, J., “Paradero y descripción de la Colección Medina Sidonia”, en *Actas do Congreso Internacional do Tricentenario de Fr. Martín Sarmiento (1695-1995)*, 2 tomos, Santiago, Consello da Cultura Galega / Universidade, 1997; tomo I, 399-422.
4. Como é sabido tres volumes desa Colección paran no Museo de Pontevedra, onde tivemos a fortuna de contar coa boa disposición do seu Director, Don Carlos Valle, que nos autorizou a completar a reprodución.
5. Monteagudo, H., “O *Coloquio en 1.200 Coplas Galegas* e o seu *Comento*: notas para unha revisión”, aparecerá nas *Actas do Congreso ‘Martín Sarmiento’* organizado pola Consellería de Cultura da Xunta de Galicia.
6. Sarmiento, M., *Coloquio en Mil Duascentas Coplas Galegas*, s.l., La Voz de Galicia / Editorial Galaxia, 2002.
7. Sarmiento, M., *Coloquio en Mil Duascentas Coplas Galegas (facsimile do orixinal autógrafa)*, Santiago, Consello da Cultura Galega, 2002.
8. Véxase J. L. Pensado en Sarmiento 1970, 10-14.
9. O *Índice de las obras manu-escritas del P^o F. Martín Sarmiento del Orden de San Benito recogidas en diez y siete tomos en folio por el Duque de Medina-Sidonia su Amigo* (abreviaremos *Índice*) constitúe, efectivamente, o índice da Colección Medina Sidonia, que, curiosamente, falta nesta, pero atópase copiado no inicio do tomo VI da Colección Dávila (Biblioteca Nacional de Madrid, ms. 20381, fos. 1-43r). A *Chronologia de los Escritos del Rmo. Pe. Mro. Fr. Martín Sarmiento, contenidos en esta Coleccion; Pliegos de cada uno, tomos, y Folios a que se hallan*, vai ó comezo da Colección Medina-Sidona (vol. I, fols. 1r-9v). Edición do texto segundo a copia da Colección Davila, en Pensado, J. L., *Martín Sarmiento, testigo de su siglo*, Santiago, Xunta de Galicia, 1995 [1972]; 61-70.
10. Véxase nota 1.
11. Aguilar Piñal, F., *Bibliografía de autores españoles del siglo XVIII. Vol. VII (R-S)*, Madrid, Centro Superior de Investigaciones Científicas, 1993; pp. 573-96.
12. Sarmiento, M., *Catálogo de Voces y Frases de la Lengua Gallega*, Salamanca, Universidad, 1973; p. 375. O frade anota en varios lugares da súa obra palabras oídas á súa cuniada María Magdalena de Ogando, orixinaria de Viveiro, quen

- ademais lle dirixiu unha curiosa carta en galego.
13. Causa unha certa perplexidade a soltura con que Pensado despacha o asunto no prólogo da súa edición: “ante la labor monstruosa que supondría la colación de todos los manuscritos de que tenemos noticia, hemos preferido basar la que presentamos en dos manuscritos de tradición distinta y que se complementan mutuamente” (Sarmiento, 1970, 67).
  14. Inclúe a carta, o prefacio coas coplas e o comentario, pero este remata na copla 185.
  15. Pensado, en Sarmiento 1970, 67.
  16. *Colección de muchas palabras, voces y frases Gallegas, que el año de 1745 oyó, leyó y observó en la villa de Pontevedra, el Rmo. P. Mro. Fr. Martín Sarmiento, en donde se ha criado, y en otras partes del Reyno de Galicia.- 1745.* O códice contén 52 fols., nos cales o prefacio vai do fol. 1r ó 4v, as coplas van do 5r ó 47r, e desde o fol. 47v ó 50v insírese unha “Explicación de algunos vocablos antiguos”. Custódíase no Museo de Pontevedra, coa signatura Sarmiento, 1-6, a pesar de que non aparece rexistrado no traballo de Filgueira Valverde, J., “El P. Sarmiento en el Museo de Pontevedra”, *Cuadernos de Estudios Gallegos* XXVII [81-82-83] (1972), 77-113 (2ª ed., 1995). Máis adiante volveremos sobre esta copia, deixemos agora indicado que puidemos consultala, gracias á amabilidade do director do museo e as bibliotecarias, a pesar de atopárense os fondos da Biblioteca do Museo de Pontevedra en pleno proceso de traslado a unha nova ubicación; véxase Barbazán Iglesias, A. e Fortes Alén, M. J., “Tratados e monografías”, en Valle Pérez, X. C. (dir.), *Frei Martín Sarmiento (1695-1772)*, Pontevedra, Museo de Pontevedra, 2002; 281-90, na p. 288.
  17. Nalgún caso, como o da secuencia [ao] en *asta o ceo* (1, 4) trátase de contracción de vocais, non de elisión.
  18. Débese ter en conta que o til agudo é para Sarmiento perfectamente equivalente e intercambiable co til grave: <é> non é distinto de <è> nin <ó> de <ò>.
  19. A segunda forma, *coëlllos*, foi corrixida no *Comento*, como se pon de vulto nas nosas notas a rodapé do treito que reproducimos.
  20. Algún exemplo de corrección pode verse nas notas a rodapé do treito que reproducimos.
  21. En Sarmiento 1970, 69. Unha boa parte das observacións de Pensado sobre “Graffia y pronunciación del gallego” (*Ibidem*, 43-53) deben ser revisadas á luz do autógrafo.
  22. Tanto esta forma *chega* como a variante gráfica *chéga* de 5, 1, aparecen no *Glosario* como *chêga*.
  23. Na contracción *ao*, en realidade o circunflexo vai sistematicamente colocado sobre a liña e entre as dúas vocais, non directamente sobre o <o>.
  24. As palabras *sên* e *nêm* están corrixidas sobre unhas formas anteriores *sín* e *nín*. ¿Realizaría o autor unha revisión da obra posterior á copia *D*? No *Glosario*, comenta Sarmiento: “*Sên*, ò mejor, *sêm*, para la *e* cerrada”, “*Nên*, y mejor *Nêm*, por lo dicho en *sên*”.
  25. A ortografía de *axiña* merece esta glosa no *Comento*: “Puse *Axiña*, con *x*, por atender à la pronunciacion sibilante Gallega; y porque no he visto escrita esa voz. Pero siendo cierto que si se escribe *Agiña*, tambien la *gi* se ha de pronunciar como *xi*, digo que para la orthografia recta se debe escribir *Agiña*, y no, como puse à vulto, *Axiña*.” (*pro ms.*)
  26. A grafía de *coëlllos* aparece corrixida para *coëlllos* no *Comento*.
  27. Subliñado no orixinal. Continuaremos citando polo manuscrito, tal como se pode comprobar na edición facsímile que antes citamos.
  28. Incomprensiblemente, Pensado na súa edición dá preferencia á forma errónea sobre a correcta. Mariño opta pola solución axeitada, aínda que confesa que non capta o significado do proverbio (Sarmiento 1995, 208, n. 207).
  29. Sigo, con reservas, a lectura de Pensado, pois non consultei directamente o manuscrito.
  30. Na definición de Sarmiento, “es uno como tridente de cinco dientes con que se clavan las sollas, etc., y se arroja a los pescados como si fuese dardo” (Sarmiento 1973, 308).
  31. Pensado, J. L., *Contribución a la crítica de la lexicografía gallega*, Salamanca, Universidad, 1977; 331-32. Un botón de mostra: “Suponemos que estos *señeiros* deben ser la contrapartida gallega de los ‘señeros. Especie de *Jurados* de las Comunidades y Cofradías de Pescadores del Norte de España’ [...] Es decir, estaban sin defensores, sin jefes y se podían pescar impunemente”.
  32. Sobre isto, véxase Sarmiento, M., *Onomástico Etimológico de la Lengua Gallega* (ed. y estudio por J. L. Pensado), 2 vols., A Coruña, Fundación Barrié de la Maza, 1998; II, 38-39 e 63-64.
  33. Tanto *viegos* como *Aranguexo* [sic] están reiteradas no *Comento*. Neste, o propio autor anota verbo da segunda: “*Aranguexo* por *Aranjuez*, que no puede pronunciar el Gallego” (*pro ms.*, p. 484).
  34. Endebén, *D* ofrece *viegos* no *Comento*.
  35. Resulta significativo que Pensado non reparara na forma *viegos* que si aparece no *Comento* de *D*, e así pasase practicamente por riba do testemuño da *Colección* nas súas notas sobre *gueda* e

- gheda* (véxase por exemplo en Sarmiento 1970, 22-23 e 52). O mesmo acontece con Mariño (en Sarmiento 1995, 30-37), quen opón sensatos reparos ós puntos de vista do profesor de Salamanca sobre estes dous fenómenos e recolle a bibliografía máis relevante sobre a cuestión.
36. Véxase Filgueira Valverde, X. F., “O remate inédito das *Coplas* galegas de Fray Martín Sarmiento”, *Cuadernos de Estudios Gallegos* XXIX (1974-1975), 7-22; Ageitos, J. L., “Sobre las coplas gallegas del P. Sarmiento: un supuesto continuador”, en *Verba* 5 (1978), 427-31. Mariño, *op. cit.*, 15-16, deixou definitivamente demostrado o carácter apócrifo da continuación que aparece en *F*.
  37. Véxase Filgueira 1972, *cit.*, 96-102, e Barbazán e Fortes Alén, *art. cit.*, 284. Na ficha catalográfica do traballo de Filgueira fálase dunha segunda portada que reza: “Manuscrito del P. Sarmiento hta. Ahora inédito. Año de 1827”. No traballo de A. Barbazán e M. J. Fortes dáse a seguinte información: “Recopilación de muchas Palabras voces y Frases De la Lengua Gallega / del Rmo. P. Sarmiento.- 1745 / 436 p.; 21 cm. Ms.-Castelán.- Copia do orixinal, ó parecer realizada por Antón de Domayo e datada en Pontevedra o 17 de nov. De 1831.- Enc. En coiro.- Ó final contén un índice en dúas follas sen numerar. Sarmiento, 1.1.” Anotemos o erro de atribución da copia: ó remate das *Coplas* aparece o nome de Antón Domayo, que é un dos contertulios que interveñen na peza, e que se supón que ía tomar a palabra cando a obra se deixou incompleta.
  38. Este é o único caso en que *F* segue a *A* apartándose de *B*. Só se nos ocorren dúas hipóteses para explicalo: a ‘contaminación’ por consulta dun exemplar de tradición distinta a *B*, hipótese que deixaría sen explicar o resto dos casos que sinalamos (a non ser que tal exemplar só contivese o comezo do *Coloquio*, ou que por algunha razón o copista non dispuxese deste cando realizou o traslado do resto do texto), ou unha reconstrución feliz, fundada no paralelismo entre os dous primeiros versos desta copla e os da anterior (o que non resulta moi verosímil): “[62] Tamen dous rapaces / e amos pequenos... [63] Dous raparigas /...”.
  39. Os tres versos subliñados en *F*, probablemente para indicar que se trata de versos refeitos.
  40. Parece claro que aquí a construción sintáctica “oras...oras...” axudou a reconstruír este verso.
  41. *B* fundiu os versos 685,4 e 686,1, omitindo “por certo”, *F* decatouse e separou os dous versos, pero deixando o primeiro incompleto.
  42. “Facheiros” era relativamente doado de conxecturar, grazas a “fachas” do verso anterior, e estando en posición de rima e-o.
  43. *B* omite “craro”, que como non rima, é difícil de conxecturar, polo que *F* limitábase a reflectir a omisión.
  44. Pintos, J. M. (ed.), *Recopilación de muchas palabras, voces y frases de la lengua gallega hecha por el Rmo. Padre Fr. Martín Sarmiento*, Pontevedra, Imp. y Encuadernación de D. José Vilas, 1859. Sobre esta edición, e o influxo de Sarmiento en Pintos, véxase Xove Ferreiro, X., “Uso e defensa do galego: Frei Martín Sarmiento e Juan Manuel Pintos”, en *O Padre Sarmiento e o seu tempo. Actas do Congreso Internacional do Tricentenario de Fr. Martín Sarmiento (1695-1995)*, Santiago, Consello da Cultura Galega / Universidade de Santiago, 1997; vol. II, pp. 155-67.
  45. *Trabajos literarios del Rvdo. Fr. Martín Sarmiento, escritos en el año de 1746*, Mondoñedo, Imp. de Antonio G. Redondo y Comp^a, 1886. Consultando a copia parcial en microfilme da publicación que posúe a Biblioteca Xeral da Universidade de Santiago, atopamos que o folletín comezou a publicarse no número 29, de 5 de outubro de 1886. O folletín tamén inclúe un fragmento dun texto de Sarmiento sobre o mosteiro de Samos.
  46. Refírese á antoloxía de A. de la Iglesia, *El idioma gallego. Su antigüedad y vida*, 3 vols, La Coruña, Latorre y Martínez, 1886; vols. III, pp. 213-17.
  47. No exemplar que manexamos faltan as páxinas 57 a 60 (estas incluídas), onde tiña que aparecer a copla 535.
  48. A. López Peláez, *Las poesías de Feijóo sacadas a la luz con un prólogo*, Lugo, Talleres tipográficos de G. Castro, 1899; 165-261.
  49. Sarmiento, M., *Colección de voces y frases gallegas* (edición e estudio por J. L. Pensado), Salamanca, Universidad, 1970.
  50. Sada / A Coruña, Eds. do Castro, 1982.
  51. Sarmiento, M., *Coloquio de vinte e catro galegos rústicos* (edición de R. Mariño Paz), Santiago, Consello da Cultura Galega, 1995.

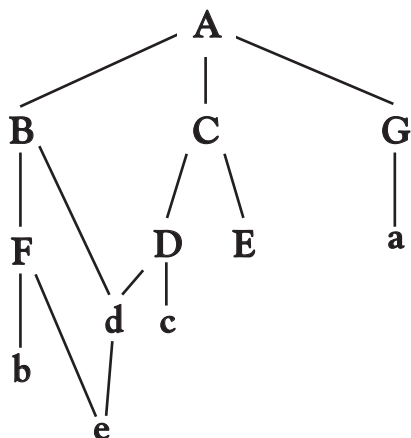

Gráfico 1. Tradición manuscrita e tradición impresa da Colección.

Tradición manuscrita

A: Orixinal autógrafo (1747-1770)	G: Copia Museo de Pontevedra (1827-1831)
B: Copia Álvarez Bañales (1771)	F: Copia Museo de Pontevedra (fins s. XVIII)
C: Copia Medina-Sidonia (c. 1775)	D: Copia Dávila / E: Copia Los Heros

Tradición impresa:

- a:* Edición de J. M Pintos (1859)
- b:* Edición de *El Reparador* (1886)
- c:* Edición de A. López Peláez (1889)
- d:* Edición de J. L. Pensado (1970)
- e:* Edición de R. Mariño (1995)

Vexas como me ficia, y q̄a conzera aboa, que yo p̄veia las
 resutas q̄ han sucedido, y si O. E. no se mōdera, temo que no
 gataran aqui. Desde O. E. que esta Carta Raye Tam de quē
 mal escusa, que ni el tiempo permite mas, ni mi cadera
 esta para disculpar, ni halo dōti atenciones a cosas literarias
 de Casta, y dōtros que todo suave para aumentarme mas el
 dolor, por lo mismo que ya se va enfriando el otje contra
 mi desynere y Deseo. Deo. aum no estoy tan habituado
 que no queda afuera a O. E. q̄ la planta que he tra-
 nido, no tiene cononion, ni aun remota, con la Luzada
menor, que sol. viene una r̄ta. Quedo a la obediē & O. E.
 y a mi S. La Duquesa, cujas vobas xueg a dios p̄sque
 felozes y dilatado anos. S. Laarin & Madrid, y de ay. De
1749.

E. N. S.
 B. M. & O. E.
 su O. E. S. y Capellan
 J. Martin Sarmiento

E. N. S. Duque & Medina Sidonia, Duens y a mi mayr veneracion.

Fragmento dunha carta autógrafa de Sarmiento ó Duque de Medina-Sidonia,
 datada a 24 de maio de 1749 (Colección M.-S., tomo X, fol. 533v).
 Por cortesía da Duquesa de Medina-Sidonia e do Consello da Cultura Galega.

320)

Hecho con esta Copla 29. y pasando de los Hue-
 vos de Salina, y de las Hebras de Pez, a los
 Huevos de Avestruz. Estos, o Verdaderos, o de
 marfil, o de Cristal, se suelen colocar en los
 altares, y en los Sarmos Chiristós; y en especial
 se pone así el S. Thibito de Burgos. En el
 altar de nra Señora, que está en S. Barto-
 lome de Pontevedra, avría colocado uno de
 aquellos huevos sobre la cabeza de nra se-
 ñora. Mirete muchas veces, y como el mys-
 terio es la Expectacion, y así, por eso, lla-
 man a la Virgen, nuestra Señora de la O,
 hizo juicio entonces como niño, que se lla-
 maba de la O, o del Ove, que tenía, y se
 representa el huevo una O. Sugono, que
 los advertidos sabían se llamaba, y lla-
 ma así, por la O de las Antifonas, pero en
 quanto a dar razón de tener el huevo col-
 gado, aun hoy no la daran. La costumbre de
 colgar huevos de Avestruz, vino de el Oriente.
 Paulo Lucas refiere que los Mahometanos
 adornan sus Lamparas con ellos. Cuenta
 que quando en Egipto, ha de dexar Mila
 un Chiristiano Egipcio, se le pone en fren-
 te en el altar, una Luz en medio de dos
 huevos de Avestruz colgados. Dizen aquellos
 pobres Cismáticos, que como los Avestruces
 no empollan sus huevos, sino mirándolos
 de hito en hito, y con una suma atencion,
 alternando el macho y la hembra; se le pre-
 sentan al Sacerdote aquellos huevos, para
 que siempre esté con suma atencion, en
 lo que celebra. Dificulto que sea la
 razón, y que sea cierta esa propiedad de
 Avestruz. El exemplo de las Lamparas de los
 Mahometanos, me haze creer, que los hue-
 vos, por ser tan blancos; y ser de Cristal,
 por su transparencia, se aplican a las Luzes,
 para

para que con el reflexo de los colores (321)
 de un color y habra un mismo color
 de un color y habra un mismo color
 las glorias de un color y habra un mismo color
 de un color y habra un mismo color

NOTA General.

Antes de el Mayo de 1753, ya era escrito Las
 1203 Coplas; y estos 40. pteicos & Glof-
 sario. sobre Las 30. Coplas de yximeras. Des-
 de entonces asta hoy de Mayo de 1761.
 ha estado detenida esta obra.

El 5 de Mayo
 de 1754. sali a Madrid a dirigirme a Sa-
 licia, en compañía de mi hermano Xavier,
 que reside en La villa de Pontevedra.
 Hize en Saucia diferentes Jornadas; y fui
 a S. Andrés a leerlas.

El 1755. me ligite en Pontevedra con la no-
 ticia de que el Rey me avia nombrado para
 la Abadía de Santa María de Pontevedra.
 El 1755. sali a Pontevedra para dirigirme
 a mi Celda, a la qual lleve a 27.
 de Noviembre de 55. Ocho de Noviembre para el
 para me avia preconizado en Consistorio
 por el Rey de España por Marzo,
 de 1756. hize renuncia a la Abadía.

Estuve fuera de mi Celda cerca de 18 meses.
 En ese tiempo, recori infinitas Vozes de Atteos,
 y en especial Las de Vozes de Atteos,
 Botánicas, que no sabía antes. Escribi mas
 de 33 pteicos de Botánica, con cada dos nom-
 bres de Atteos, & Vegetables, que son mas de 30
 pteicos & otras Vozes de Atteos, y muchas Letras,
 de los Animales, & Peces, &aves; & Conchas
 & Crustaceos, & Insectos.

Con las Coplas & Coloquio. Si acaso prosiguere
 con las Darbados; ya tengo Vozes para formar
 le. Ahora me prosiguiendo con el Glofario;
 y no sera tan grande como sera con el
 instructivo.

CORLA

61.

Papelanchos queda no embaixo. Por alo
 resumo tanto, que se imaxina abuno & Dnas
 Papedes, que se, que se están & Dnas, uno
 u otros; toda la multitud Los escupira y chi-
 flaràn.

El Sr. Samanico, está bueno, pero haze
 días que no le he visto. Como está libre,
 y desocupado, podrá pasar a ese R. Sitio
 quando quisiere.

Aquí estubo una noche, M.
 Clazek, Capitan del Embaxador de Inofazera
 Habala de Viena a Londres, y al Ocio de pa-
 so a Seona. Medi un pliego & mapa Atlan-
 tica, y una Lamina, y un mudo; Alfa-
 betos exóticos. No me espante & zara-
 beta Tacolta, y le hice ver en mis Papeles,
 que el año de 1718, tenia yo recordo mu-
 chos mas Alfabetos, que los de la Lami-
 na, y le puse sobre mi mesa. Los infames
Autores malos, de donde yo los ara copiados,
 antes que me obligase el ayuno. Yo veo
 que este trabajo es aun mas arduo, que
 el de la Historia Natural, y así tambien es
 el punto de C. Ex.

Vi con D. Santiago León
Satur, pero para metido y encerrado en un
 caso Exótico, que no me hizo caso de el.
León es, & que no es Satur, ni faun, ni
Lam; sino una especie de Cercopithecus, o
Mico, de los mas grandes. Entre dos que ve-
 nen a enganar a los Matritenses, la causa
 de su constancia y permanencia en la Historia Na-
 tural es una Doctrina de Santaren. Que
 traza & venia a la Castania!

El Brasil de la Africa, y no se escapa
 & ser, o Cynocephali, & apio, pero no es
 ni Uran Uran, ni Guojas moder. Se yo
 me certifique, que era el Cynocephali; es
 cubria sobre el un Rayel curoso. La señal
 caracteristica del Cynocephali es, que natural-
 mente esta Circumscrito, & así son aversione
 to. Tuedi a la obra de C. Ex. cura vida vida
 a Dios quade mi. at. Medina y Nov 3 de 1760

D. P. de C. Ex.
 su humilde siervo y capitan

En m. d. Duque de Medina Sidonia. m. d. = J. Martin Sarmiento

Fragmento dunha carta autógrafa de Sarmiento ó Duque de Medina-Sidonia,
 datada a 3 de agosto de 1760 (Colección M.-S., tomo X, fol. 610r).
 Por cortesía da Duquesa de Medina-Sidonia e do Consello da Cultura Galega.

La R; o si La R se añadio a Ben- (A51)
 co. No acerto a determinar cosa
 fixa; pues el Brinco se podra apli-
 car a la voz de Brinco, y Brinco se
 podra aplicar a la voz de Brinco
 en este vñe de Brinca. El caso es,
 que ninguno me señala la etym-
 ologia de Brinca. Después de muchas
 tentativas, vine a creer, que su raíz
 es Salsica. Juan Schitexo en la voz
 Sprincko, dize, que significa Lan-
 costay que tomó este nombre, a sal-
 tu. Salire autem nobis to sprino. Es
 yalmario que la Langosta salta y
 brinca. Por lo el frances se llama
 Sauterelle; y el galleso Salton.
 Cui pues, significando Sprincko la
 Salsica; y quediendo fca S; y
 mudando la P en B. resulta la
 voz Brinco, y el verbo Brinca.

Com'ê cantaba = fácil.
 Con ayre Salsico = fácil.

E Copla 66)
 Fazia bagaxe
 O Can, por dñeyro;
 Pedra nas Ruas
 O pan para o Ceo

Fazia Bagaxe = De invidiosos Gallesos, e Baleses,
meñe a latin Bulto, y el dize de Saltos;
Saltare, tripudicare. es restarces = atar
fácil.

Pedra nas Ruas. Todo fácil es Latin; Excepto,
 nas Ruas. En Bales, no se usa a voz
 Calle; sino Rua; dize se en Sca de
 o frances Rue, que significa Via. Cle-
 naço dize que Rue dize Rua.
 No ca. cax. salta a os oios. De
 nenda a latin Dora, dize dize
 tico. Dexta, a es la dexta de
 ius exercito, ius a tempo de guerra
 de la Dora alijna a ad dexta
 el Canis, que chesca el Camero.
 en Dexta, a es naveo acion, y en
 a Latin, a es naveo acion, y en
 Dexta, a es naveo acion, y en
 y Canina.

252)

Es Aduzio: Por el Pan causa el Loro.

Copla 61

Compraba exzech.
Os Zapatos Vello.
Sevaba, cun saca
y ara recostados.

Compraba el Latin Compunare, compra.
Zapatos Vello, Vello, el Latin Vello, os
comi. & Xoculos, Colas, y Bolas, & Bonulos. De
la voz Zapatos; no hallé etymología, que
me ayude. Los Zapatos, suelen pronunciarse
vayante Sapatal. La voz Zapato, tiene mu-
chos usos. Sevados, así que se usan Oxigen
Alxijos, reparatan. Comodamente. En el Ox-
igeno ay, por el Oxígeno, y es muy trival,
la voz Zapato; y duno al Coteo de el
Loro en Sabia ay el Loro Zapato; y
podra ser el peltido Zapato: De las German-
ias & Zapata

Czes que tiene Oxigen la
aria, en Loro, ay en su Compuesto Suf-
iximo, y supradictum: Sopradictum Suiyat,
y Zapato. Es cierto, que el Suiyat, y
pasada so, en Cuchillan, ay Zapato. En
Vitudo & Rob, es natural, que ay, ay de el
de se, sub. o Sopata & beam, sea Pata. La
voz Pata viene de el Oxigeno Loro, ay ay, ay
ay. Los Oxígenos & Zapato, de ay ay ay, ay
ay Oxigeno Latin, que comienza con sub.
La Zapata en los Capitecos es lo que se
yone de saca (sub) & la voz, y ara que ay
bien. El de Sapata, ay de los de saca que
explica con brevedad. En dencia, es muy usada
la voz Sacato, que entienden muy bien
los dñes. Quando se cultiva un dñe
de la tierra, hazen en el dñe o Cuesta,
ay ay ay & Gradillas, com. & Monionito,
o dñes, que ay ay ay la tierra que esta
encima. De estas Gradillas llaman Sacatos,
com, que estan abaxo de que se pisa o caen
o Cultiva. Si en un dñe, ay dos dñes
ay, ay en la tierra y ay en la tierra
ay, ay, ay se llaman con ay ay
ay Zapato, o dñe. Como ay ay de Sacato
Los Zapatos antiguos, ay ay ay una dñe
o dñe, por ay ay ay ay ay & ay
ay ay ay de el verbo Sapata, ay ay
ay ay. El verbo Sapata, ay ay ay
ay ay ay ay ay ay ay ay ay

B. N.

Alanguin, á una d'ava de yalo, que descansa en
 Los hombros de dos neques, y en el medio cuelga una
 bolsa de casa en que se venden el vino

Copla 191.
 Equi está d' souvera
 De Alfonso Mousuel
 Hum d's e' rreos p'xatos
 De aquel 2'azo mefno.

Copla 192.
 En d'ende, á taxina,
 2'oz mais "cous de'ts,
 A. A. J. J. J. J. J. J. J. J. J. J.
 Hum d'home já velh;

Copla 193.
 Que tana no 2'oz
 D'oz v'eda, o em'p'zo
 D' Atizar Matués
 Mucha. Candieyos.

Copla 194.
 Equi está por y'obra
 D'urra que dá hum cejo
 No estaba contande
 Hum v'erre queda.

Copla 195.
 Que fora presente
 Do f'ida d'acep
 No tempo dos Cabdos
 E mais do Bostoz.

Suplemento. La arca sabida... el... cto. queda.
 e Abuelo, el t'ico y el... Francisco...
 y en Galip, el caramello de... 2'oca 2'ozos, ...
 el 2'ozos... Meane...
 Que tana, yoz, t'eny... 2'ozos y 2'ozos
 Candieyos Matués en Galip, son las ma
 chas o torredas. El origen es de...
 pues las primeras torredas se hicieron...
 el Verbalde, o de Obra y plantas...
 lacio, Hubiera y Buzier... para...
 y etc. para... las... y algunos...
 que... lo mismo que... Cople

Páxina 489 do manuscrito autógrafa do Comento ás Coplas galegas, c. 1770 (Biblioteca Nacional de Madrid, ms. 18.777). Por cortesía da B. N.

